

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

**РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ
СТРАДАЊЕ СИРМИЈУМСКИХ МУЧЕНИКА И РАЗВОЈ ЊИХОВОГ КУЛТА.
ИСТОРИЈСКО-БОГОСЛОВСКА АНАЛИЗА
СТРУЧНЕ КОМИСИЈЕ ЗА ПРЕГЛЕД И ОЦЕНУ ДОКТОРСKE
ДИСЕРТАЦИЈЕ**

На седници Наставно-научног већа Православног богословског факултета Универзитета у Београду, одржаној 18. октобра 2021. године, изабрани су чланови Комисије: *др Владислав Пузовић*, ванредни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; *др Ивица Чаировић*, доцент Православног богословског факултета Универзитета у Београду; и *др Борис Стојковски*, ванредни професор Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; за преглед и оцену докторске дисертације под насловом *Страдање сирмијумских мученика и развој њиховог култа. Историјско-богословска анализа*, коју је менторски водио проф. др Радомир В. Поповић, ред. проф. Православног богословског факултета Универзитета у Београду. У складу са обавештењем Ректората Универзитета у Београду, бр. 612-3844/1-21, од 27. септембра 2021. године, о кашњењу у набавци софтвера, комисија није била у могућности да софтверски провери оригиналност ове дисертације. Комисија после читања дисертације и међусобног консултовања, има част да Већу поднесе следећи **Реферат**.

1. Основни подаци о кандидату

Докторанд Борис Фајфрић је рођен 18. фебруара 1983. године у Вуковару, Република Хрватска, од оца Жељка и мајке Браниславе (рођ. Трумић). У Шиду је завршио основну школу 1998. године, док је средњу, Богословију *Светог Арсенија Сремца* у Сремским Карловцима завршио 2002. године, када је и уписао Православни богословски факултет Универзитета у Београду, на којем је дипломирао 2007. године.

По завршетку студија се запослио као вероучитељ у Шиду. Оженио се 2009. године са Данијелом Гајић из Шида, са којом има сина Огњена и ћерку Доротеју, те је рукоположен у чин ђакона. Уписао је мастер студије на Православном богословском факултету у Београду 2010. године, одбранивши 22. јуна 2012. године мастер рад на тему *Септуагинта – Стари завет ране хришћанске Цркве. Филолошке и теолошке перспективе* из предмета *Свет Новог Завета*. Рукоположен је за презвитера 2013. године у Шиду. Докторске студије је уписао 2015. године. Упоредо са парохијским обавезама, кандидат је објавио пет публикација: две ауторске (*Стари грбови Срема*, Сремска Митровица: НИП „Митровачке новине” Доо 2010; и зборник радова *Огледи из прошлости Цркве*, Шид: Културно образовани центар Шид 2018) и три као приређивач (Никола Ковачевић, *Декламације*, Шид: Српска православна Црквена општина Илинци 2015; презвитер Јован Јеремић, *Беседе*, Шид: Српска православна Црквена општина

Илинци 2016; Јован Поповски, *Бачки погреб*, Шид: Српска православна Црквена општина Илинци 2016).

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације је опис и анализа, уз богословско тумачење, страдања сирмијумских мученика и развоја њиховог култа, од настанка, па преко привременог гашења, све до поновног обновљења у различитим црквеним јурисдикцијама. С обзиром да постоји више мученика који су страдали у Сирмијуму, важно је истаћи да се кандидат Борис Фајфрић определио да своје истраживање усмери само ка оним мученицима за које су написане пасије, а то су: епископ Иринеј, пет каменорезаца (Клаудије, Никострат, Касторије, Симпроније/Симпронијан/Сифронијан и Симплиције), Синерот и Анастасија. Кандидат, ипак, прави изузетак и посебно издваја ђакон Димитрија, за којег није написана пасија, али су његова светитељска личност и сам култ кроз векове постали толико значајни да је било неопходно да се проуче живот и страдање овог светитеља, а посебно његов култ који већ дужи временски период покреће различита питања.

Примарни циљ дисертације је да се на основу историјских извора животи свих поменутих сирмијумских мученика поново саберу, проуче и анализирају на једном месту, што не представља неку методолошку оригиналност и научну новину; међутим, кандидат даје опшириније и јасније податке о тим мученицима, као и одговоре на нека још увек неразјашњена питања и решава недоумице у вези са житијским приказима ових мученика. Затим, један од циљева истраживања јесте и евалуација развоја њиховог култа од Сирмијума до неких области на Истоку и Западу, те колико је култ утицао на богослужбену праксу у другим градовима Римског царства уз богословску анализу њихових пасија. Кандидат анализира и нестајање култа неких светитеља, током времена, али и однос Срба у Карловачкој митрополији према сирмијумским мученицима и њихов данашњи статус у српском, хрватском и румунском народу.

3. Опис садржаја дисертације

Дисертација кандидата Бориса Фајфрића је подељена у три дела, од којих је сваки састављен од неколико поглавља и потпоглавља. Први део, под насловом *Римски град Сирмијум*, састоји се из два поглавља: *Римски град Сирмијум* (стр. 12-13) и *Хришћанство у Сирмијуму* (стр. 13-28) где се укратко и аналитички описује стање црквене заједнице у једном од четири престонице Римског царства (од 293. године), затим кандидат описује црквену јерархију, пружа преглед богослужбених места у граду и даје кратак осврт на јурисдикцију датог географског простора. Докторанд Борис Фајфрић је приликом уводних истраживања користио историјске изворе: *Breviarium Syriacum*, *Martyrologium Hieronymianum*, *Martyrologium Romanum Gregorii XIII*, а затим и извештаје после археолошких истраживања на тим просторима.

Кандидат у поглављу *Хришћанство у Сирмијуму* описује Сирмијум као важан римски град у економском и стратешком погледу, даје преглед изгледа града у којем је била стационирана римска војска, која се често смењивала, истичући да је у самом граду функционисао копнени и речни пут, који је спајао источни и западни део Царства. Сирмијум се брзо развио у један велики римски град, са хиподромом, тржницом и пристаништем, а неретко је имао и улогу одбрамбеног бедема против упада варвара са севера. Због развијености и стратешког значаја овог града, многи народи из различитих делова света и различитих занимања населили су се у њему, те су донели и култове разних божанстава, па је зато и хришћанство веома брзо своје место нашло у Сирмијуму.

Кандидат прави историјски преглед доласка хришћана у овај град и анализира усмено предање да је Христову реч на Илирик донео апостол Павле, те у закључку овог поглавља прихвата ону хиптезу да су хришћанство на Илирик, и у Сирмијум, ипак донели римски војници, уз акценат да су проповедници хришћанства у Сирмијуму заправо били обични људи и војници. Тако кандидат успева да на основу релевантне литературе пружи допринос у научном сагледавању Сирмијума као хришћанског насеља, као увод у основно истраживање о сирмијумским мученицима.

У другом поглављу дисертације, *Црквена организација* (стр. 20-28), кандидат, после анализе и тумачења старих црквених календара, објашњава црквену јерархију која је постојала крајем 3. и почетком 4. века у Сирмијуму. На основу тога, кандидат истиче да је први познати сирмијумски епископ био Иринеј, напомињући да нема података да ли је пре њега било епископа у овој области, сем Јевсевија који се спомиње као епископ Цибала (данашњи Винковци), уз нагласак да је баш овај архијереј имао додирних тачака са Сирмијумом. На основу досадашњих научних резултата, кандидат описује Иринеја као епископа, затим презвитера Монтана, који је службовао и у Сингидунуму, где га је вероватно епископ Иринеј и поставио, у периоду који је истражен у дисертацији, затим ђакона Димитрија, који је био епископов помоћник и потенцијални наследник.

Кандидат указује и на важне резултате претходних археолошких истраживања и закључује да се хришћанска црквена заједница није окупљала у храму, јер до данас не постоје археолошки докази који би то потврдили, па кандидат аналошки претпоставља да су клирици богослужили у приватним кућама у Сирмијуму и околини. На крају, кандидат даје извештај допринос пошто проблематизује наводе Смирнов-Бркић [*Писани извори о Св. Иринеју Сирмијском у контексту најстарије црквене организације Срема*, у: Ђура Харди (ур.), *Средњовековна насеља на тлу Војводине. Историјски догађаји и процеси*, Сремска Митровица 2013, 71-96] о јурисдикцији Сирмијумске епископије над неколико градова у околини, као што су Сингидунум, Мурса, Виминицијум, итд, те даје закључак о томе.

У другом делу дисертације, докторанд Фајфрић аналитички говори о сирмијумским мученицима понаособ. У својеврсном уводу овог дела, односно првом поглављу, *Прогон хришћана у време цара Диоклецијана* (стр. 29-35), кандидат се аналитички осврнуо на прогон хришћана у доба овог римског цара, а посебно на царев однос према хришћанима пре и после прогона и на општи статус хришћана у Римском царству, наводећи неколико досадашњих теза уз закључак да је Диоклецијан под притиском свог савладара Галерија обновио прогон.

Друго поглавље другог дела, *Свети Иринеј – први епископ Сирмијума* (стр. 36-46), посвећено је у потпуности анализи историјских извора који говоре о овом мученику. Детаљно анализирајући пасију, црквене календаре и различита мишљења научника западне и источне провинције, кандидат излаже основе податке о Иринеју, а износи податке из историјских извора о префекту Пробу, који је судио свим сирмијумским мученицима, сем каменоресцима. Кандидат на основу компаративне анализе Иринејеве, Анастасијине и Синеротове пасије, долази до сазнања да је однос судије био другачији према оним мученицима који су уживали статус у сирмијумском друштву и припадали вишем слоју.¹ Кандидат је тумачио и начин Иринејевог погубљења – посечњем мачем и бацањем у реку Саву – објашњавајући зашто је тај догађај имао симболичан значај.² На

¹ Судија је одговорио са суђењем Иринеју, пошто је био епископ хришћанске заједнице, док је Анастасијин случај пребацио у Рим из разлога што је припадала аристократској породици, док је Синероту пресудио по кратком поступку. Кандидат истиче грађанинство у судском процесу и тако говори о односу римске власти према хришћанима у овом делу Царства.

² Кандидат Фајфрић посебно говори о месту погубљења Светог Иринеја, које је у латинској верзији познато као *pons Basentis*, а у грчкој као *Артемидин мост*. Користећи се истраживањем Станка Андрића

крају одељка, Фајфрић закључује да је Иринеј потицао из аристократске породице, због чега је префект Проб према њему био снисходљив, за разлику од оних хришћана који су потицали из нижих слојева друштва. Закључак овог поглавља је изведен на основу анализе историјских извора *Passio Sancti Irinaei*, *Passio Anastasiae*, *Breviarium Syriacum*, *Martyrologium Hieronymianum*, *Martyrologium Romanum Gregorii XIII* уз консултовање еминентних историчара и археолога са Истока и Запада, опрезно закључујући на посебном месту о најмањим детаљима из живота и мучеништва.

У трећем поглављу другог дела, *Ђакон Димитрије* (стр. 47-69), докторанд Фајфрић приступа другачије од методолошког поступка у претходном поглављу. Пошто пасија ђакона Димитрија није написана, главни предмет истраживања јесте аутентичност и историчност његове личности. На почетку су набројени основни подаци о њему, углавном из *Календара*. Кандидат истражује историчност личности ђакона Димитрија, упоређујући га са Димитријем Солунским, пошто постоји хипотеза у студијама, углавном, западних научника да је у овом случају заправо реч о једном Димитрију, и то сирмијумском ђакону. Хватајући се у коштац са овом хипотезом, кандидат на почетку наводи податке о солунском мученику, уз компаративну анализу списка *Passio prima* и *Passio altera*. Затим докторанд Фајфрић промишља о историчности ова два мученика, где излаже и анализира теорије разних научника, делећи их у две групе: *сирмијце* и *солунце*. Првој групи припадају они научници, претежно са Запада, који су прихватили тезу Иполита Делеја да је из лика ђакона Димитрија настао солунски мученик и да су мошти ђакона пренете из Сирмијума у Солун, те да се на тај начин укоренио култ солунског мученика. Као главни извор ова група користи *Passio altera*, у којем се спомиње Сирмијум и пренос светих мошти у Солун, што су многи протумачили да је заправо реч о преносу тела из Сирмијума. У другу групу спадају углавном грчки научници, који одбацују Делејеву тезу, тврдећи да су оба мученика засебне историјске личности. За њих је од примарног значаја историјски извор *Passio prima*, који је настао хронолошки пре *Passio altera*, у којем нема помена Сирмијума, већ се само описује Димитријево мученичко страдање у Солуну. Кандидат ипак добро запажа да представници ове научне школе признају да је култ солунског мученика заменио ђакона у Сирмијуму. Тумачећи спис *Miracula* докторанд се осврнуо и на осликавање Димитрија као ратника. На основу анализе поменутих списка и теза обе научне школе, кандидат прихвата мишљење *солунаца*. Уз то кандидат наводи чињеницу да не постоји никакав писани извор који би потврдио тезу *сирмијаца*, наводећи аналошки пример Анастасије и развоја њеног култа. На крају одељка, кандидат закључује да су оба Димитрија историјске личности и да је заправо дошло до замене култа у корист солунског, а – нажалост – на штету сирмијумског мученика, док су извори као што су *Passio altera* и *Miracula* писани због величања култа Димитрија Солунског у циљу политичке пропаганде, како би био појачан утицај Истока и Солуна у Илирику, у каснијем периоду.

Четврто поглавље другог дела, *Пет каменорезаца са Фрушке горе: Клаудије, Никострат, Касторије, Симпроније и Симплиције* (стр. 69-87), посвећено је опису историјских чињеница о петорици каменорезаца, као посебној групи сирмијумских мученика из више разлога, од којих је један од најбитнијих што нису страдали у Сирмијуму, него у околини, на обронцима Фрушке горе, и то што је њиховој пасији придодата још једна, посвећена четворици римских војника. Врло важно је и то што се зна име писца њихове пасије (*Porfyreus gestam scripsit*) и што кандидат истражује и сврху писања и ауторство самог дела.

да мост носи име по реци Босуту, кандидат ово мишљење прихвата за веродостојно, док наводи да се име Артемиде односи на римску богињу Дијану, позивајући се на археолошке резултате који потврђују да су делови њеног кипа пронађени у Сирмијуму, док на том подручју нису нађени Артемидини кипови.

У даљем истраживању кандидат покушава да одговори на нека неразрешена питања, истичући проблем *места погубљења*, које је лоцирано негде на Фрушкој гори. Докторанд Фајфрић користећи се пасијом, писаним изворима и археолошким открићима, лоцира место погубљења у околину данашњег села Баноштора, које одговара опису из више разлога (село је било некада римско утврђење *Bononia/Malata*; у близини се налази река Дунав у коју су бачени каменоресци; река је коришћена и као водени пут преко којег су се допремале различита врста камена из других римских рудника; у близини су се правиле скулптуре, које су се допремале у Сирмијум старим римским путем *Bononia-Sirmium*). Поред хипотезе о прецизној локацији, кандидат покушава да разреши дилему о датуму њиховог страдања, пошто су у литератури наведена два могућа: 294. и 306. година. У овом истраживању оба наведена су одбачена. Докторанд Фајфрић успешно упоређује пасију са списом *О смрти прогонитеља* од Лактанција, али и са савременим научним истраживањима о прогону са почетка 4. века и на основу тога закључује да су каменоресци страдали 304. или најкасније 305. године, када је допуњен едикт о прогону хришћана; јер је управо те године Диоклецијан отпутовао за Рим, што је представљено као кључни доказ за датовање, пошто пасија говори о његовом одласку у престоницу. Кандидат овом утврђеном хипотезом даје научни допринос о Диоклецијановом прогону хришћана у Сирмијуму. После овог доприноса, кандидат анализира однос светих каменорезаца према богу Асклепију, пошто су једино они од свих радника одбили да исклешу његов кип. Да би се добио одговор на ово – на неки начин – занемарено питање, излаже се кратка историја Асклепијевог култа и однос црквених писаца према њему, на основу чега кандидат долази до закључка да је однос хришћана био исти према сваком римском божанству, без обзира на распрострањеност култа. На основу тога, кандидат закључује да је пасија каменорезаца писана у ствари и као апологетски спис, уперен превентивно против многобожаца, тачније против бога Асклепија, чији култ је био распрострањен и у Сирмијуму и у Риму. Дакле, кандидат у овом истраживању даје научни допринос разјашњавајући место и датум страдања каменорезаца (данашњи Баноштор, 304. или најкасније 305. године) и закључује да је пасија коју је написао Порфирије, имала и улогу апологетског списка у многобожачкој средини. Ово је значајан научни допринос дисертације у односу на досадашње студије и истраживања о светим каменоресцима.

У петом поглављу другог дела, *Баштован Синерот* (стр. 87-92), кандидат примењује исту методологију као и у претходном поглављу, те на почетку, на основу доступних историјских извора, износи најбитније податке о Синероту (мученик пострадао у време цара Галерија; није био родом из Сирмијума, него је био досељеник са Истока; Грк; по занимању вртлар или баштован). Докторанд успешно анализира наводе да је Синерот био монах, како пише у његовој пасији у издању *Acta Sanctorum*, док у *Acta martyrium* тог податка нема; али анализирајући овај податак кандидат прави аналогију Синеротовог живота и карактеристика раног монаштва, те на основу свега закључује да је Синерот заиста био монах.

Шесто поглавље другог дела посвећено је јединој мученици, Светој Анастасији (стр. 92-97), која је била родом из Рима; тако да кандидат пише о месту њеног погубљења – одговара на питање, да ли је то био Рим или Сирмијум – пошто јој се приписује епитет *сирмијумска*. У истом контексту, уз анализу пасије, кандидат закључује да је место њеног страдања ипак – Рим, а да се назива сирмијумском јер је њен култ проширен по хришћанском свету баш из Сирмијума. Докторанд Фајфрић њен случај повезује са каменоресцима и идентификује извесне сличности, између осталих, то је присуство цара Диоклецијана на суђењима, уз опажање да тако нешто није било немогуће, наводећи Лактанцијев спис у коме је остало сведочанство да је цар заиста понекад узимао учешће у суђењу хришћана. На крају овог поглавља закључак гласи да је Анастасија била родом

из Рима и да је у Сирмијуму ухапшена, да је испитивао Проб, а да Диоклецијан приликом његовог одласка из Рима узима учешће у овом суђењу. Њен судски случај је пренет у Рим, у којем је и пострадала, с тим да је њен култ заживео прво у Сирмијуму, због чега се сматра *сирмијумском мученицом*. Тако кандидат анализира култ Св. Анастасије и ставља га у временски и просторни оквир сирмијумских мученика.

Други део кандидат завршава седмим поглављем, *Остали мученици у Сирмијуму* (стр. 97-101), где су само наведена имена мученика јер о њима у историјским изворима нема опширнијег спомена. Кандидат се посебно осврнуо на мучеништво презвитера Монтана и његове супруге Максиме, бавећи се проблемом њиховог страдања пре Иринејевог, уз закључак који потврђује хипотезу да је судија Проб одуговлачио са суђењем епископу, иако су ови хришћани заједно ухапшени, али прво је страдао презвитер са својом супругом, док се суђење епископу одужило зато што је Проб желео да га наговори да принесе идолску жртву.

Трећи део дисертације, *Култ сирмијумских мученика* (стр. 101-120), од велике је важности, јер се бави развојем култа мученика на различитим просторима кроз неколико временских периода. На почетку, докторанд Фајфрић аналитички излаже чињенице и узроке успостављања култа хришћанских мученика у историју Цркве, чему је посебно допринео цар Константин. Пошто је многобоштво било на снази и у 4. веку, хришћани су свим градовима Царства одређивали локалне мученике за патроне, који би житељима заменили идоле и како би било омогућено ширење хришћанства. Тако су подизани *мартуријуми*, центри окупљања верника који су славили Бога и хришћанске мученике који су пострадали за веру баш у тим срединама, док су њихове пасије имале за циљ да утврђују у вери, али и да култове пренесу у друге градове. Тако је настао култ мученика у Сирмијуму, те је прво поглавље трећег дела дисертације, *Развитак култа* (стр. 104), посвећено развоју култа сирмијумских мученика. Кандидат, кроз тумачење и анализе археолошких открића базилика и камених споменика, реконструише живот хришћана и њихов однос према својим локалним мученицима. Пронађене базилике посвећене Светом Иринеју, Синероту и камене плоче о помену базилике Свете Анастасије, сведоче о њиховом поштовању, али и ширењу култа сирмијумских мученика. Једино се констатује да је култ ђакона Димитрија замењен култом Димитрија Солунског, што сведочи и пронађена базилика. После опсежног истраживања, докторанд Фајфрић закључује да култ каменорезаца није био успостављен у Сирмијуму, него у Риму, али да то не значи да сирмијумски хришћани нису били упознати са тим култом. Када говори о култу, поред археолошких истраживања, кандидат тумачи и пасије сирмијумских мученика и излаже богословску анализу, из које дедуктивном методом долази до богословске поруке и аналогија са Светим Писмом. Кандидат наводи да је пасија каменорезаца, у којој се излаже православно учење о Сину Божјем и Богородици, повезана са аријанским спором у целој Панонији, у 4. веку. Кандидат анализира стање у хришћанској заједници на овим просторима услед великог уплива аријанства и последице на култ мученика у Сирмијуму, иако је – како кандидат добро запажа – била приметна подела међу хришћанима, што се сигурно одражавало и на сам култ и на ширење култа. Кандидат анализира хипотезу Мирославе Мирковић да је базилика Синерота била верски објекат за аријанце, док је Иринејева била богослужбено место за православне, и потврђује исту. Затим следе потпоглавља о култовима свих сирмијумских мученика. Треба нагласити да је овај део дисертације заснован на истраживањима из области археологије, као помоћне историјске научне дисциплине, и на тумачењу наративних историјских извора који су компаративно анализирани са истакнутом богословском и апологетском поруком – што је евидентно у пасијама Светих Иринеја, Синерота и фрушкогорских каменорезаца – о исповедању вере, о христологији, о Оваплођењу и Искупљењу. И поред тога што је богословском аспекту теме било

потребно дати више простора и што је богословска анализа могла бити подробнија, ипак сматрамо да је тај аспект у овом делу дисертације заступљен у прихватљивом обиму.

У следећем, тј. другом поглављу, *Утицај култа у Римском царству* (стр. 123-127), кандидат говори о присутности и утицају култа у Царству, ограничивши се на период до 441. године, тј. пре хунског разарања Сирмијума. Разлог његовог осврта баш на овај период је јачање култа. С обзиром да не постоје писани извори који би посведочили о утицају и ширењу култа, кандидат на основу Сиријског (*Breviarium Syriacum*) и Јеронимовог (*Martyrologium Hieronymianum*) календара, укључујући пасије и поједине споменике, утврђује њихов утицај, систематизујући га – због самих историјских извора – просторно на Исток и Запад. Пратећи Сиријски мартирологијум кандидат указује на заступљеност култа у источном делу Царства, на основу чега закључује да је у том делу најутицајнији био Иринеј (његово име се помиње у календару, као и у пасији на грчком језику), затим култ ђакона Димитрија (није био тако заступљен као Иринејев), да би на крају, осветлио мученике чија имена нису унета у Сиријски мартирологијум, али су ипак били поштовани на Истоку, на првом месту, Анастасија, која је била поштована због солунских сестара – Хионе, Агапије и Ирине – чије је мучеништво саставни део пасије сирмијумске мученице, затим култ каменорезаца који је био присутан само у Риму, док је о Синероту тешко говорити, јер постоји само споменик из његове базилике, са натписом на грчком језику, што би могло само да наговести евентуални утицај на Истоку. Кандидат затим пише о ширењу овог култа на Западу Царства, анализирајући Јеронимов мартирологијум и закључује да је утицај Иринејевог култа у овом делу Царства био исти као и на Истоку, док се име овог светитеља у западним изворима први пут помиње у *Полионовој пасији*. На Западу је култ ђакона Димитрија био занемарљив, док је култ светих Синерота и Анастасије био заступљен у малој мери. Најраспрострањенији је био култ каменорезаца зато што су били слављени већ у 4. веку, када је папа Милтијад (311-314) наложио да се истог дана прослављају заједно са четворицом римских војника.

Треће поглавље, *Најезда варвара и гашење култа* (стр. 128-142), посвећено је стању култа после 441. године. Кандидат приказује постепено напредовање Хуна и Авара према Сирмијуму, опсаду и разорење града. Укратко је описано стање црквеног живота у Сирмијуму и смењивање различитих народа који живе у граду, да би затим била описана даља судбина култа сирмијумских мученика. Анализирајући богослужбени живот у условима сталних варварских напада на град, кандидат закључује да је у Сирмијуму једино опстао култ епископа Иринеја, али и да се проширио по Истоку захваљујући посредништву Константинопољске Цркве. Управо заступањем источне престонице, култ сирмијумског епископа су прихватили и Бугари дајући епископу Иринеју атрибут *исцелитеља*. Кандидат добро закључује да је на исти начин опстао и култ Свете Анастасије у Константинопољу и то после преноса њених моштију, а затим је култ пренет и у градове на Западу: Задар, Рим и Фулду. Култ каменорезаца присутан је у Риму. Што се тиче култа ђакона Димитрија, докторанд Фајфрић констатује да је замењен солунским мучеником, те опрезно и аргументовано лоцира могуће постојање његове капеле, која је касније уништена. Кандидат наглашава да је култ Синерота потпуно ишчезао до краја 19. века када је његову базилику открио Адолф Хитрек.

У последњем одељку четвртог поглавља трећег дела дисертације кандидат је истраживање посветио култу сирмијумских мученика у Карловачкој митрополији (стр. 144-150). На основу анализе историјских извора тога доба, кандидат исправно закључује да је култ сирмијумских мученика био замењен култовима српских светитеља зато што су тадашњи црквени поглавари заједно са народом радили на очувању националног индетитета, пошто су живели у туђој земљи и били под непрекидним притисцима унијата. Ипак, кандидат примећује неке трагове постојања помена сирмијумских

мученика и свести о њима: икона Светог Иринеја у Саборном храму у Сремској Миторивци и део моштију Свете Анастасије у манастиру Врднику.

Последње поглавље, *Данашње стање* (стр. 150-159), посвећено је истраживању покушаја постепене обнове култа у савременом добу, где се кандидат ограничио на две Цркве и три народа: Српска православна Црква – Срби, Римокатоличка црква у Хрватској – Хрвати и Румунска православна Црква – Румуни. На почетку овог поглавља говори се о поновном интересовању за сирмијумске мученике с краја 19. века, захваљујући археологу Адолфу Хитреку, који је открио базилику Светог Синерота, а затим и Јосипу Бруншмиду, Игњату Јунгу и Павлу Милеру. Кандидат закључује да култ сирмијумских мученика јача после Другог светског рата, када српски клирици (Душан Петровић и Мирко Павловић) указују на њихов значај, поготово у богослужбеном смислу. Међутим, кандидат добро запажа да су помоћна историјска дисциплина – археологија и археолошка истраживања на локалитету старог Сирмијума седамдесетих година 20. века, која је водио Владислав Поповић, током којег су и откривене базилике мученика и споменици, допринели да се појача интересовање за сирмијумске мученике. Кандидат наводи да је битно што је крајем 20. века у богослужбеном смислу дошло до развоја култа унутар Српске православне Цркве, односно Сремске епархије. Докторанд Фајфрић даље наводи да су представници Католичке цркве, од краја 19. века, проширили култ сирмијумских и на друге мученике, називајући их *сремским мученицима*. Имена свих мученика са ове територије су постала саставни део богослужбеног живота и календара у Ђаковачко-сремској бискупији. Затим, кандидат после опсежних истраживања закључује да је само Румунска православна Црква од свих православних помесних Цркава поједине сирмијумске мученике уврстила у црквени календар, али их присваја као своје националне мученике.

На крају, докторанд Фајфрић закључује да је овом дисертацијом представљен црквени живот у Сирмијумској епископији крајем 3. и почетком 4. века, са описом структуре црквене јединице и богослужбених места; а помоћу историјских извора и помоћних историјских дисциплина сабрани су на једном месту и описани подаци о сирмијумским мученицима, те су решене неке недоумице у вези са њиховим животима; детаљно је дат преглед развоја, утицаја, али и нестанка, култа сирмијумских мученика на Истоку и Западу, а посебно је издвојен однос клирика у време Карловачке митрополије према култу сирмијумских мученика, да би на крају било дато данашње стање у Српској и Румунској православној Цркви, али и у Католичкој цркви.

4. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Пре свега треба констатовати да је кандидат успешно и исцрпно истражио и презентовао тему дисертације, користећи историјске изворе (али у – махом – старијим издањима и без назнака да је користио модерна критичка издања), савремене студије и зборнике на дату тему. Докторанд је у истраживању изложио и анализирао – ипак недовољно формулисано у овом раду – хипотезе, уз коректно коришћење историјских метода, што је ипак довело до израде солидне дисертације и извесних научних достигнућа. Кандидату су главни извори биле пасије сирмијумских мученика, чији је садржај често упоређивао са старим црквеним календарима, другим изворима, упоређујући их са савременим и евалуираним археолошким резултатима и научним студијама, што је допринело да – у корист хипотеза – буду опширније обрађени подаци о теми и, на крају, разреше извесна питања која су се појавила током истраживања. Дисертацији додатно доприноси богословска анализа пасија, која – упркос одређеним мањкавостима које се тичу недовољне подробности – пружа могућност да се дефинишу њихове богословске поруке и препозна њихова улога у времену када настају. Кандидат

је, на основу историјских извора до којих је успео да дође, изводио закључке који могу допринети даљем научном приступу изучавању ранохришћанске историје, али је било сврсисходно да ти закључци могу да отворе неке нове научно-методолошке теме. У дисертацији је циљ постигнут, јер је кандидат успео да сабере све податке о мученицима на једном месту и да систематизује сва житијска сведочанства, са посебним богословским освртом, а затим представи научној јавности како историјски, а оно и богословски допринос пасија и житија сирмијумских мученика. Самосталним и систематским приступом кандидат је анализирао и прегледно сажето изложио све главне аспекте деловања сирмијумских мученика и развој њиховог култа, не улазећи у детаљну анализу могућих утицаја на сам култ и на развој култа у различитим срединама, посебно услед политичких утицаја. Ово је значајно када се у виду има чињеница да је тема изузетно комплексна и изискује познавање различитих помоћних историјских дисциплина (археологија, филологија, палеографија, итд).

Поред тога што је дисертација урађена по свим методолошким и научним начелима, допринос овог истраживања састоји се и у избалансираном приступу историјским изворима и достигнућима из археологије, али остаје недоречен критички осврт на пасије, а посебно на политичку историју у контексту развоја култа сирмијумских мученика. Кандидат је, остварујући циљ дисертације, успешно показао значај сирмијумских мученика за читаву Цркву Христову, и на Истоку и на Западу, развој култа ових мученика на тим просторима и историјско-богословски значај страдања у периоду ране Цркве.

У складу са циљем, задацима и самом методологијом израде дисертације, дисертација представља савремен приступ историјским феноменима на територији провинције *Pannonia Inferior* у оквиру Римског царства у периоду 3. и 4. века и, уз тумачење досадашњих достигнућа истраживача, презентује српској богословско-историјској јавности нов осврт на ранохришћанске мученике у Сирмијуму.

5. Закључак

Докторска дисертација свештеника Бориса Фајфрића под насловом *Страдање сирмијумских мученика и развој њиховог култа. Историјско-богословска анализа* написана је у складу са одобреном пријавом дисертације, и као оригинално и самостално научно дело, урађена је по начелима историјске методологије и научног закључивања. Стога, Комисија са задовољством констатује да овај рад испуњава научне нормативе докторске дисертације и предлаже Наставно-научном већу Православног богословског факултета Универзитета у Београду да одобри јавну одбрану овог рада.

У Београду, 7. децембар 2021.

Чланови Стручне комисије за преглед и оцену дисертације:

1. _____

др Владислав Пузовић, ванредни професор Православног богословског факултета
Универзитета у Београду

2. _____

др Ивица Чаировић, доцент Православног богословског факултета
Универзитета у Београду

3. _____

др Борис Стојковски, ванредни професор Филозофског факултета
Универзитета у Новом Саду